

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
географічний факультет

Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна
кафедра українознавства

Волинський національний університет імені Лесі Українки
кафедра готельно-ресторанної справи, туризму і рекреації

Луцький національний технічний університет
кафедра туризму та готельно-ресторанної справи

Старопольська академія прикладних наук у Кельцях
ГО «Український меморіал» (м.Пардубиці, ЧР)

Національний музей історії України у Другій світовій війні
Інститут досліджень діаспори

Міжнародна науково-практична конференція

МЕМОРІАЛІЗАЦІЯ: ВІД НАУКОВИХ ЗАСАД ДО СВІТОВИХ ПРАКТИК

22 листопада 2024 року

УДК 725.945:[172.4:355.01-053.18]](477+100)(082)

М47

Меморіалізація: від наукових засад до світових практик: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 22 листопада 2024 р.) – К., 2024. – 181 с.

*Рекомендовано до друку Вченою радою географічного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
протокол № 4 від 26 листопада 2024 р.*

ISBN 978-617-674-067-4

Збірка матеріалів міжнародної науково-практичної конференції містить його програму та результати студіювань науковців, педагогів, аспірантів і студентів різних регіональних центрів, а також практиків. У публікаціях висвітлюються та аналізуються питання ідеології створення, стану та актуалізації національних пантеонів, теоретико-методологічних засад, дисциплінарного статусу та науково-практичних здобутків некрополістики, музеєфікації пам'яті, практики пам'ятання та меморіалізації військових меморіалів, туристсько-краєзнавчих досліджень для створення «Маршрутів пам'яті», меморіальної дипломатії, інституціональної біографістики в контексті комеморативних практик, етноекзогенного потенціалу гуманітарного проєкту «Місця пам'яті на мапі України»

© Винниченко І., упорядкування, 2024

Рада конференції:

Бугров Володимир – професор, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Кагановська Тетяна – професорка, ректорка Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна

Цьось Анатолій – професор, ректор Волинського національного університету імені Лесі Українки

Вахович Ірина – професорка, ректорка Луцького національного технічного університету

Величко Ганна – Голова ГО «Український меморіал» (м.Пардубиці, Чеська Республіка)

Савчук Юрій – PhD, генеральний директор Національного музею історії України у Другій світовій війні

Оргкомітет конференції:

Запотоцький Сергій – професор, декан географічного факультету КНУ імені Тараса Шевченка

Аксьонова Наталія – доцентка, в.о. завідувачки катедри українознавства Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна

Ільїн Леонід – професор, завідувач катедри готельно-ресторанної справи, туризму і рекреації ВНУ імені Лесі Українки

Матвійчук Людмила – професорка, завідувачка катедри туризму та готельно-ресторанної справи туризму та готельно-ресторанної справи ЛНТУ

Любіцева Ольга – професорка, завідувачка катедри країнознавства та туризму КНУ імені Тараса Шевченка

Білоус Олександр – PhD, завідувач відділу Національного музею історії України у Другій світовій війні

Винниченко Ігор – доцент катедри країнознавства та туризму КНУ імені Тараса Шевченка, директор Інституту досліджень діаспори

Гринюк Діана – асистентка катедри країнознавства та туризму КНУ імені Тараса Шевченка, відповідальна секретарка

ково шукає інформацію про місце поховання (чи смерті) кількох однополчан, які загинули в один день із розшукуваним бійцем.

Від початку пошукової діяльності на адресу Музею надійшло близько 15 тис. листів із запитами про долі воїнів Другої світової війни [7, с. 48]. Позитивний результат дослідження містять, на жаль, не більше ніж 30 % відповідей. Але й така кількість повернутих із небуття імен полеглих українських бійців є величезною перемогою над забуттям і вагомим підсумком роботи Музею на тлі збереження національної історичної пам'яті про Другу світову війну.

1. Мартиролог. Музей. Пам'ять. Пошук: веб-сайт. URL: <https://martyrology.org.ua/> (дата звернення: 10.10.2024).
2. Запит № 154/2023. *Книга реєстрації вхідної кореспонденції*. Науковий відділ дослідження людських військових утрат України та історичної пам'яті Національного музею історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс (далі – НВ НМІУДСВ).
3. Запит № 191/2023. *Книга реєстрації вхідної кореспонденції*. НВ НМІУДСВ.
4. Запит № 15/2024. *Книга реєстрації вхідної кореспонденції*. НВ НМІУДСВ.
5. Запит № 73/2024. *Книга реєстрації вхідної кореспонденції*. НВ НМІУДСВ.
6. Запит № 52/2024. *Книга реєстрації вхідної кореспонденції*. НВ НМІУДСВ.
7. Пшенична Тетяна. Аналіз пошуково-дослідної роботи Музею війни, проведеної на запити щодо встановлення доль загиблих українських комбатантів Другої світової війни за 2023 р. *Військово-історичний меридіан*. Електронний науковий журнал. 2023. Вип. 1 (38). С. 47–66. URL: https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/06.03.2024/pdf/47-66.pdf (дата звернення: 10.10.2024).

Дрогобицька Оксана

ВШАНУВАННЯ ЖЕРТВ РАДЯНСЬКОГО ТЕРОРУ В УРОЧИЩІ «ДЕМ'ЯНІВ ЛАЗ» В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКУ*

Трагедія в урочищі «Дем'янів Лаз», де напередодні відступу з м. Станіслав** радянських військ у червні 1941 р. проводилися розстріли політв'язнів, є промовистим прикладом злочинної політики комуністичного тоталітарного режиму у Галичині в 1939 – 1941 рр.

Масові страти на околицях с. Пасічна (нині це один з мікрорайонів Івано-Франківська) надовго відклалися у пам'яті старожилів. Наприклад, Я. Кантор стверджував: «Кожного ранку у ті дні мої сусіди з острахом спостерігали за дорогою, що вела до «Дем'янового Лазу». До сходу сонця кров на дорозі дуже яскраво червоніла, а потім на сонці поступово чорніла» [1, с. 94]. Довгі роки обставини цієї трагедії замовчувалися, або перекручувалися. Щоправда у липні 1941 р. німці ненадовго розкопали місця розстрілів, провели фотозйомку, однак через ризик поширення інфекцій, знову ж закрили поховання. «Витягли жінку, до якої дротом був прикручений якийсь тлумок. Коли його розгорнули, то ви-

явилося, що то дитина, дво- або тримісячна... Ями і витягнутих, може, із 30 трупів стояли так днів три. Люди приходили, дуже багато, але ніхто нікого не впізнав. Потім наказали трупи назад скидати в ями. Пам'ятаю, коли вже засипали ями німці, поскидали в ями гумові рукавиці» – згадував очевидець подій Семен Витвицький [2, с. 97].

У 1969 р. інформація про розстріли в «Дем'яновому Лазі» пролунала ефірі «Голосу Америки», що викликало чергове зацікавлення громадськості. Тоді ж представники влади під приводом розширення колгоспних полів, викорчували лісові насадження і змінили місцевий ландшафт. Останнє значно ускладнило подальші спроби знайти точне місце поховань. Тільки 21 вересня 1989 р. активісти «Меморіалу» на чолі з Романом Круциком та свідки подій знайшли першу могилу. Загалом у ході розкопок тоді було віднайдено кістки 524 жертв, з них 22-ом вдалося встановити особу за допомогою особистих речей чи документів. Працюючи в архівах СБУ, дослідники визначили імена ще 400 розстріляних [3].

Коли 29 жовтня 1989 р. в «Дем'яновому Лазі» відбулося перепоховання, за різними оцінками від 300 до 500 тисяч людей самостійно зібрались, щоб вшанувати пам'ять про загиблих. Згаданий Р. Круцик, стверджував: «О 7-й ранку ми всі були в «Дем'яновому Лазі». До воріт огорожі вже важко було пройти: підходили і підходили релігійні процесії, колони людей з віддалених і навколишніх сіл. Були й такі, що ще за багато годин до похорону пішки процесіями йшли до «Дем'янового Лазу» [4, с. 158]. Прикметно, що приїжджі, які були на перепохованні, брали по жменьці землі, що висипати символічну могилу борцям за волю України у своєму селі [5, с. 166].

У 1998 р. поряд із похованнями звели церкву, а в 2009 р. у її підвалі облаштували музей. Більшість експонатів – це особисті речі закатованих: окуляри, гребінці, зубні щітки, сережки, ложки, взуття тощо. Значну частину становлять людські кістки та черепи з слідами катувань і вбивств. Зараз це місце відоме як меморіальний комплекс «Дем'янів лаз». Тут на Зелені свята щороку збираються сотні людей, щоб вшанувати пам'ять закатованих радянською владою. Такі ж акції проходять і в третю неділю травня – День пам'яті жертв політичних репресій (ця дата встановлена Указом Президента від 21 травня 2007 р). Низка комеморативних заходів відбуваються і наприкінці жовтня, що пов'язаною із датою перепоховання жертв комуністичного режиму. Наприклад на 30-ту річницю перепоховання 27 жовтня 2019 р. у «Дем'яновому Лазі» проходило велелюдне народне віче, а відтак – панахида. Також в усіх храмах Івано-Франківської архієпархії у цей час звучали дзвони, немовби єднаючись з поминальною молитвою на території меморіального комплексу [6].

Цілком погоджуємося із думкою директора комунального підприємства «Пам'ять» Івано-Франківської обласної ради з питань пошуку та перепоховання жертв воєн, репресій і депортацій тоталітарних режимів та голови ГО «Меморіал» Василя Тимківа, що «Дем'янів Лаз» є унікальним музеєфікованим комплексом. Він має стати для українців місцем обов'язкового відвідування, наприклад, як «Аушвіц» для євреїв [7].

Щорічні поминальні богослужіння на території «Дем'янового Лазу» є важливою складовою комеморативних практик в Україні. Вони не тільки віддають шану жертвам комуністичного терору, а й є черговим нагадуванням сучасним поколінням про згубну політику радянській владі і сприяють формуванню національно-патріотичної свідомості молоді. Останнє особливо актуальне в умовах сучасної російсько-української війни.

*Публікація створена в рамках стипендіальної програми Центру діалогу ім. Юліуша Мерошевського.

**Сучасне м. Івано-Франківськ.

1. Круцик Р. «Дем'янів лаз». Геноцид Галичини. К.: Видавничий дім «ПРОСТІР», 2009. 352 с.
2. Круцик Р. «Дем'янів лаз». Геноцид Галичини. К.: Видавничий дім «ПРОСТІР», 2009. 352 с.
3. У Дем'яновому Лазу пом'янули жертв комуністичного терору. URL: <https://zbruc.eu/node/98181>
4. Круцик Р. «Дем'янів лаз». Геноцид Галичини. К.: Видавничий дім «ПРОСТІР», 2009. 352 с.
5. Круцик Р. «Дем'янів лаз». Геноцид Галичини. К.: Видавничий дім «ПРОСТІР», 2009. 352 с.
6. В Івано-Франківську вшанували українців закатованих у Дем'яновому Лазі. URL: <https://galychyna.if.ua/2019/10/28/v-ivano-frankivsku-vshanuvati-ukrayintsiv-zakatovanih-u-dem-yanovomu-lazi/>

Яценко Борис, Денисенко Олена

МУЗЕЇ І ПАМ'ЯТНІ МІСЦЯ МАНГЕТТЕНА MUSEUMS AND MEMORY SITES ON MANHATTAN

Ядро Нью-Йорк ситі – Мангеттен (особливо ділова його частина) сприймається іноземцями як мережа вулиць, наповнена квапливим, гарячковим і наелектризованим натовпом. Це діловий і водночас інтелектуальний осередок життя не тільки Сполучених Штатів, але і всього світу. В розмовах про цей безумовно унікальний об'єкт в першу чергу йдеться про роль фінансового, корпоративного або технологічного секторів його діяльності, але Мангеттен є також однією із найбільших (точніше – найбагатших) у світі туристичних дес-